

... svo er hægt að eyða

Allt er gott sem endar vel. Eftirlaunaárin eru stundum kölluð „gullnu árin“ vegna þess að þá gefst tími til að sinna ýmsum skemmtilegum málum sem hafa setið á hakanum á langri starfsævi. Það er mikil gæfa að geta notið lífsins á þessu æviskeiði.

Á eftirlaunaárunum breytist margt. Í stað þess að fá greidd laun er komið að því að fá greiddan lífeyri. Í stað þess að safna upp eignum er komið að því að ganga á eignir. Áfram þarf þó að vanda sig í fjármálunum. Hér á eftir skoðum við nánar hvernig tekjurnar geta verið á þessu æviskeiði og hvernig eftirlaunin eru samsett.

Það eina sem við getum verið viss um í lífinu er að eitt sinn skal hver maður deyja. Við þurfum að búa okkur undir það eins og annað. Í lok kaflans verður fjallað um fráfall maka og flutning eigna milli kynslóða.

Í þessum kafla:

- Að spila vel úr spilunum
- Ellilífeyrir almannatrygginga
- Ellilífeyrir lífeyrissjóða
- Um útborgun viðbótarlífeyrissparnaðar
- Sérkjör og ýmiss konar afsláttur fyrir eldri borgara
- Um eignasamsetningu í starfslok
- Fráfall maka
- Flutningur eigna milli kynslóða
- Samantekt og ráðgjöf
- „Það er líf eftir bankann“

„Ég hef aldrei haft jafnmikið að gera“

Mínir uppáhaldsviðskiptavinir eru þeir sem eru hættir að vinna og byrjaðir að taka lífeyri. Oftast hafa þeir góðan tíma og koma reglulega við til að fara yfir stöðuna eða bara til að spjalla yfir kaffibolla. Ég hef alltaf kappkostað að hafa nægan tíma til að taka á móti þessum viðskiptavinum og hef líka haft ánægju af að ráðleggja þeim hvernig þeir geti best hagað sínum málum. Þá hef ég ekki síður lagt mig eftir því að hlusta og læra af reynslu þeirra. Það er mikil ábyrgð að varðveita eftirlaunasparnað fólks og ég vil endurgjalda traustið með því að vera til staðar þegar fólk vill koma og fara yfir sín mál.

Þegar spurt er eftir líðan eftirlaunaþega og hvað þeir geri eru svörin auðvitað misjöfn. Flestir eru þó ánægðir með lífið og hafa nóg fyrir stafni. Eins og gengur eru þó alltaf einhverjir sem eru vansælir. Stundum er það vegna þess að þeir voru ekki tilbúnir að hætta að vinna vegna lágra eftirlauna og stundum vegna þess að þeir voru einfaldlega ekki tilbúnir að stjórna öllum deginum sjálfir í stað þess að fara í vinnuna.

Sem betur fer eru þeir miklu fleiri sem láta vel afsér og ég man sérstaklega eftir manni sem ég vitna oft til. Í fyrsta skipti sem hann kom til mín eftir að hann hætti að vinna spurði ég hvernig hann hefði það. „Ég hef það mjög gott og mér líður vel. Það eina sem angrar mig er að ég sé mikið eftir því að hafa ekki hætt að vinna fyrr því ég hef aldrei haft jafn mikið að gera,“ svaraði hann og þetta hefur hann endurtekið nánast í hvert skipti sem hann hefur komið síðan.

Þessi maður er ekki einn um þessa reynslu. Yfirleitt hefur fólk nóg við að vera þó vinnan hætti að vera miðpunktur daglegs lífs og það er gott að geta notið lífsins eftir farsæla starfsævi og gott ævistarf.

Að spila vel úr spilunum

Það er komið að starfslokum og eftirlaunaárin eru framundan. Lengd þessa æviskeiðs fer eftir því hvenær hætt er að vinna og hversu lengi fólki endist líf. Eftirlaunaárin geta varað í áratugi og því þarf að gæta þess að ganga ekki of hratt á uppsafnaðan eftirlaunasparnað. Samkvæmt tölum um meðalævilengd þarf að reikna með að eftirlaunasjóður verði að duga í að minnsta kosti 20 ár ef starfsævinni lýkur við 65 ára aldur. Lífeyrissjóðir tryggja lífeyrisgreiðslur til æviloka og því er viðfangsefnið að ákveða samsetningu eftirlaunanna og hversu hratt eða með hvaða hætti eigi að ganga á viðbótarsparnaðinn.

Meðalævilengd frá 50, 65 og 80 ára aldri

Aldur	Karlar	Konur
50 ára	30,5	33,5
65 ára	17,6	20,4
80 ára	7,8	9,1

Heimild: Hagstofa Íslands. Byggt á mannfjöldatölum frá árunum 1971 til 2002

Tafla 7.1 Taflan sýnir meðalævilengd frá 50, 65 og 80 ára aldri. Eins og sjá má verður hún meiri því hærri aldri sem er náð. Sem dæmi má nefna að konur sem eru 50 ára verða að jafnaði 83 ára en 65 ára konur verða að meðaltali 85 ára.

Sömu sjónarmið eiga við á eftirlaunaárunum og á fyrri æviskeiðum. Áfram þarf að gæta að eignasamsetningu, áhættudreifingu og kostnaði við allar ákvarðanir um eftirlaunasparnaðinn. Hins vegar er áhættan meiri núna en áður því nú gefst ef til vill ekki tími til að vinna upp lækkanir á höfuðstól vegna óhagstæðrar þróunar á mörkuðum eða vegna mistaka við eignastýringu.

Það er margt sem þarf að ákveða þegar eftirlaunaárin byrja. Meðal annars þarf að taka ákvörðun um

- hvenær á að hefja töku lífeyris úr lífeyrissjóðum?
- hvenær á að byrja að ganga á viðbótarlífeyrissparnað og hversu hratt á að taka inneign út?
- hvenær á að byrja að ganga á annan sparnað og hversu hratt á að innleysa hann?
- hvernig á eignasamsetning eftirlaunasparnaðarins að vera?

Þegar kemur að töku lífeyris er ráðlegt að gera vandlega áætlun um lífeyrisgreiðslur og samsetningu þeirra. Það eru mörg atriði sem hafa áhrif á eftirlaunin og þess vegna borgar sig að vanda sig, meðal annars með það að markmiði að tryggja að tekjustreymið verði jafnt og að eftirlaunasjóðurinn tæmist ekki of fljótt. Í Skjóð-

unni er hægt að reikna hver eftirlaunin verða miðað við mismunandi forsendur varðandi það hvenær taka lífeyris úr lífeyrissjóðum hefst og hvernig gengið er á viðbótarlífeyrissparnað og annan sparnað.

Markmiðið með þessum kafla er að hjálpa lesandanum að taka ákvarðanir um samsetningu eftirlauna. Eftirlaunin eru lífeyrisgreiðslur almannatrygginga og lífeyrissjóða og viðbótarsparnaður. Grundvallaratriði er að þekkja rétt sinn til eftirlauna og þær reglur sem gilda um úttekt viðbótarsparnaðar til þess að hægt sé að spila sem best úr þeim spilum sem maður hefur á hendi.

Ellilífeyrir almannatrygginga

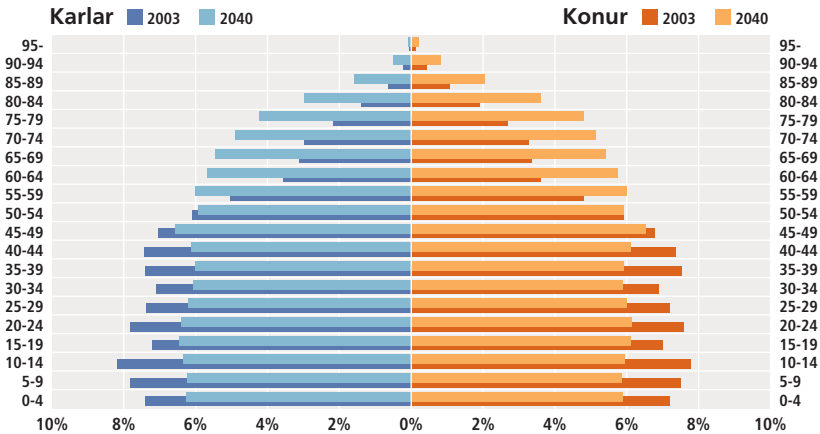
Almannatryggingakerfið er opinbert lífeyriskerfi sem greiðir flatan ellilífeyri eða tekjutengdan lágmarkslífeyri og er hann fjármagnaður með sköttum. Meginmarkmið almannatryggingakerfisins er tekjujöfnun og samtrygging. Tekjujöfnunin næst fram með því að greiða grunnlífeyri sem er óháður tekjum á starfsævinni og markmið um samtryggingu næst með því að greiða tekjutengdan lágmarkslífeyri til þeirra sem eiga lítil eða engin önnur lífeyrisréttindi.

Vægi almannatryggingakerfisins hefur farið minnkandi í greiðslu ellilífeyris á síðustu árum vegna vaxandi lífeyrisgreiðslna lífeyrissjóðanna og aukinnar tekjutengingar við lífeyrisgreiðslur. Flestir lífeyrissjóðir hófu starfsemi um 1970 og sífellt fleiri einstaklingar sem eru hættir að vinna fá nú lífeyrisgreiðslur frá þeim. Samkvæmt upplýsingum frá ríkisskattstjóra lækkaði hlutfall einstaklinga, sem hafa engar aðrar tekjur en lífeyrisgreiðslur Tryggingastofnunar verulega frá árinu 1991 til ársins 2001 eða úr 3,9% í 1,2%. Þessi breyting stafar fyrst og fremst af því hvað þeim hefur fjölgað sem fá lífeyrisgreiðslur frá lífeyrissjóðum.

Ef lítið er til nýlegrar mannfjöldaspár Hagstofunnar er líklegt að ellilífeyrir almannatrygginga lækki í framtíðinni. Samkvæmt spánni verður hlutfall aldraðra, það er að segja þeirra sem eru 60 ára eða eldri af íbúum 20–59 ára, 55% árið 2040 en hlutfallið var 28% í byrjun 21. aldarinnar. Þar sem almannatryggingakerfið er fjármagnað með samtímasköttum hlýtur þessi þróun að hafa áhrif á lífeyrisgreiðslur og má búast við að þær lækki eða að notkun tekjutengingar aukist. Af þessum sökum er ástæða til að ráðleggja þeim sem eru að safna og byggja upp eftirlaun sjóð að líta framhjá lífeyrisgreiðslum almannatrygginga í áætlunum sínum. Fyrir þá sem eru hættir að vinna eða reikna með að hætta á næstu árum er sjálfsagt að kynna sér vandlega hverjar þessar lífeyrisgreiðslur eru og taka tillit til þeirra við gerð áætlunar um eftirlaun í starfslok.

Þeir sem eiga lítil lífeyrisréttindi í lífeyrissjóðum og hafa engar aðrar tekjur, geta aukið eftirlaunin með lífeyrisgreiðslum frá almannatryggingum. Fyrir fólk í þessari stöðu skiptir hver króna máli og því er mikilvægt að fara vandlega yfir réttindi sín

Mannfjöldi 1. janúar 2003 og 2040 eftir kyni og aldri

Heimild: Hagstofa Íslands. Framreikningur mannfjöldans 2003 til 2040.

Mynd 7.1 Hlutfall aldraðra, reiknað sem hlutfall 60 ára og eldri af íbúum 20–59 ára, hefur hækkað í flestum löndum Evrópu á síðustu áratugum. Á Íslandi er hlutfallið lágt, 28% samanborið við 38% í Evrópusambandslöndunum. Samkvæmt framreikningi mun Ísland ná hlutfalli þessara landa í kringum 2020.

til ellilífeyrisgreiðslna og nýta þau. Þessi réttindi hafa meðal annars áhrif á það hvernig borgar sig að ganga á viðbótarlífeyrissparnað og annan sparnað.

Ellilífeyrir almannatrygginga skiptist í grunnlífeyri og lágmarkslífeyri. Grunnlífeyrir er greiddur til allra sem hafa búið á Íslandi í a.m.k. þrjú ár á aldrinum 16 til 67 ára en lágmarkslífeyrir (tekjutrygging, tekjutryggingarauki og heimilisuppbót) er eingöngu greiddur til einstaklinga eða hjóna sem hafa litlar aðrar tekjur og eiga lítil eða engin lífeyrisréttindi. Á heimasíðu Tryggingastofnunar, www.tr.is, er alltaf hægt að finna nýjustu upplýsingar um fjárhæð lífeyrisgreiðslna en í töflu 7.2 eru upplýsingar um mánaðarlegar lífeyrisgreiðslur í janúar 2004.

Grunnlífeyrir

Rétt til grunnlífeyris almannatrygginga eiga þeir sem eru 67 ára eða eldri og hafa búið hér á landi eða starfað í öðru EES-landi í a.m.k. þrjú almanaksár frá 16 til 67 ára aldurs. Íslendingur sem hefur verið búsettur annars staðar á Norðurlöndum eða hefur starfað í aðildarlöndum EES getur átt rétt á ellilífeyrisgreiðslum frá þeim. Grunnlífeyrir er greiddur mánaðarlega og er sama fjárhæð greidd til allra óháð starfstekjum og lífeyrisréttindum. Grunnlífeyrir skerðist vegna búsetu og tekna.

- Óskertur grunnlífeyrir greiðist til þeirra sem hafa verið búsettir hér á landi í 40 ár á aldrinum 16 til 67 ára. Ef búsetutíminn er styttri skerðist hann hlut-

Ellilífeyrir almannatrygginga

Mánaðarlegar lífeyrisgreiðslur í janúar 2004

Ellilífeyrir	Fyrir hverja	Mánaðarlegar bætur	
		Einstaklingur	Hjón
Grunnlífeyrir	Alla sem eru 67 ára og eldri og hafa búið hér á landi í a.m.k. 3 ár á aldrinum 16–67 ára.	21.249	42.498
	Skerðist ef aðrar tekjur en lífeyrisgreiðslur lífeyrissjóða fara yfir 143.002 kr. og fellur niður við 213.832 kr.		
Tekjutrygging	Viðbót við grunnlífeyri fyrir tekjulága.	41.655	83.310
	Skerðist ef lífeyrisgreiðslur lífeyrissjóða og aðrar tekjur fara yfir 45.888 kr. og fellur niður við 138.454 kr.		
Heimilisuppbót	Viðbót við grunnlífeyri og tekjutryggingu ef lífeyrisþegi býr einn. Skerðist á sama hátt og tekjutrygging.	17.469	0
Tekjutryggingarauki	Viðbót við grunnlífeyri og tekjutryggingu til tekjulágra.	20.540	32.976
	Samtals	100.913	158.784

Tafla 7.2 Ellilífeyrir almannatrygginga skiptist í grunnlífeyri, sem er greiddur til allra, og aðrar bætur (tekjutrygging, heimilisuppbót og tekjutryggingarauki), sem eru greiddar til tekjulágra.

fallslega. Hjá hjónum er miðað við það hjóna sem hefur búið lengur á Íslandi.

- Skattskyldar tekjur aðrar en lífeyrissjóðstekjur, greiðslur frá Tryggingastofnun, húsaleigubætur og fjárhagsleg aðstoð sveitarfélaga skerða ellilífeyri ef þær fara yfir viss mörk. Tekjur maka skerða ekki grunnlífeyri. Helmingur fjármagnstekna skerðir grunnlífeyri. Fjármagnstekjur eru vaxtatekjur, arður, söluhagnaður og leigutekjur.

Lágmarkslífeyrir

Lífeyrisþegi getur átt rétt á svokallaðri tekjutryggingu ef hann á lítil lífeyrisréttindi og hefur engar aðrar tekjur. Tekjutrygging er greidd mánaðarlega sem viðbót við grunnlífeyri og fer fjárhæðin eftir lífeyrissjóðsgreiðslum og öðrum tekjum. Fari tekjur lífeyrisþega og maka hans, að undanskildum greiðslum frá Tryggingastofnun, húsaleigubótum og fjárhagsaðstoð sveitarfélaga, ekki yfir ákveðna upphæð, svokallað tekjumark (frítekjumark), á hann rétt á óskertri tekjutryggingu. Tekjutrygging skerðist vegna búsetu og tekna eins og ellilífeyrir.

- Óskert tekjutrygging greiðist til þeirra sem hafa verið búsettir hér á landi í 40 ár á aldrinum 16 til 67 ára. Ef búsetutíminn er styttri skerðist hann hlutfallslega. Hjá hjónum er miðað við það hjóna sem hefur búið lengur á Íslandi.
- Skattskyldar tekjur yfir frítekjumarki skerða tekjutryggingu og reiknast skerðingin sem 45% af mismun á raunverulegum tekjum og frítekjumarki eða tekj-

um umfram frítekjumark. Lífeyrisgreiðslur úr lífeyrissjóðum og endurgreiðsla viðbótarlífeyrissparnaðar skerða tekjutrygginguna. Helmingur fjármagnstekna skerðir einnig greiðslur á sama hátt. Greiðslur frá Tryggingastofnun, húsaleigubætur og fjárhagsleg aðstoð sveitarfélaga skerða ekki tekjutrygginguna. Tekjumörk (frítekjumörk) breytast 1. september ár hvert.

Ellilífeyrisþegar sem búa einir og fá tekjutryggingu geta sótt um heimilisuppbót sem er mánaðarleg viðbótarlífeyrisgreiðsla líkt og tekjutryggingin. Heimilisuppbót skerðist á sama hátt og tekjutrygging og fellur niður þegar einstaklingur býr ekki lengur einn, þegar tekjutrygging fellur niður eða ef einstaklingur flytur úr landi. Tekjutryggingarauki er einnig viðbótarlífeyrisgreiðsla til tekjulágra einstaklinga. Þegar sótt er um tekjutryggingu fylgir tekjutryggingarauki sjálfkrafa til tekjulágra einstaklinga. Heimilt er að greiða frekari uppbót á lífeyri, ef sýnt þykir að lífeyrisþegi geti ekki framsfleytt sér án þess. Við mat á því skal taka tillit til eigna og tekna bótaþega og kostnaðar. Til þess að geta notið uppbótar á lífeyri verður viðkomandi að hafa einhverja tekjutryggingu. Uppbót á lífeyri er heimildarbótaflokkur og er upphæð hennar metin í hverju tilviki.

Tekjuviðmiðun almannatrygginga miðast við árstekjur og eru lífeyrisgreiðslur ársins gerðar upp miðað við tekjur sama árs. Tekjur fyrra árs eru þó notaðar sem tekjuviðmið til bráðabirgða innan ársins eða á meðan ekki koma fram neinar upplýsingar um að þær hafi breyst. Þetta þýðir að tekjutengdar bætur eru greiddar miðað við fyrirbyggjandi upplýsingar frá fyrra ári en í ágúst eða september ár hvert er fyrra ár gert upp miðað við raunverulegar tekjur samkvæmt skattframtali.

Allar nánari upplýsingar um bætur almannatrygginga er hægt að fá hjá þjónustumiðstöð Tryggingastofnunar ríkisins eða á heimasíðu stofnunarinnar, www.tr.is. Á heimasíðunni er mjög aðgengileg reiknivél þar sem hægt er að slá inn mismunandi forsendur um tekjur og reikna út ellilífeyri almannatrygginga miðað við þær. Sótt er um ellilífeyri í þjónustumiðstöð Tryggingastofnunar í Reykjavík eða í umboðum TR hjá sýslumannsembættum utan Reykjavíkur.

Ellilífeyrir lífeyrissjóða

Samkvæmt lífeyrissjóðalögunum skal lífeyrissjóður hefja útborgun ellilífeyris þegar sjóðfélagi hefur náð 65 til 70 ára aldri og er lífeyrissjóði heimilt að gefa sjóðfélögum kost á að fresta eða flýta töku lífeyris um allt að fimm ár. Í samþykktum lífeyrissjóða koma fram upplýsingar um það við hvaða aldur lífeyrisréttindi miðast hjá hverjum sjóði og hvaða heimildir sjóðfélagar hafa til að flýta lífeyrisgreiðslum eða seinka þeim frá viðmiðunaraldri. Oftast miðast réttindin við 67 ára aldur og geta sjóðfélagar flýtt töku lífeyris til 65 ára eða frestað til 70 ára aldurs. Ef töku lífeyris

er flýtt lækka mánaðarlegar lífeyrisgreiðslur en lífeyrisgreiðslurnar hækka ef töku lífeyris er frestað.

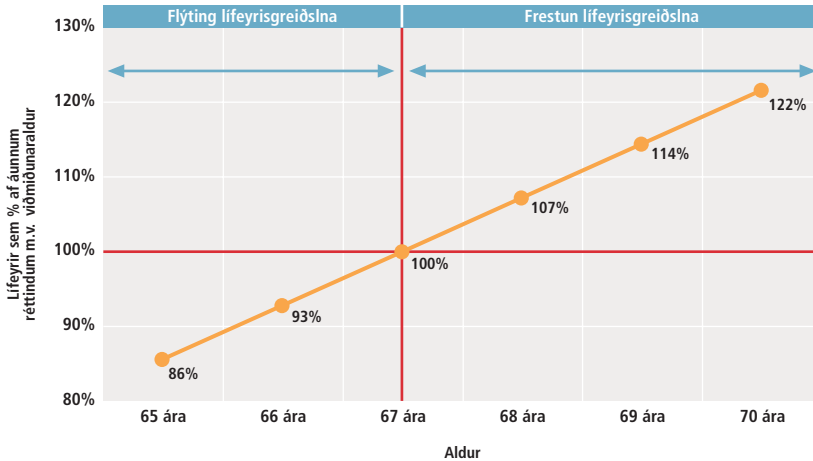
Sumir sjóðir breyta lífeyrisgreiðslum samkvæmt sérstökum töflum í samþykktum en aðrir um tiltekna prósentu fyrir hvern mánuð sem töku lífeyris er flýtt eða frestað. Ef viðmiðunaraldur sjóðs er 67 ár og prósentustigið er 0,6% fyrir hvern mánuð lækkar fjárhæð mánaðarlegra lífeyrisgreiðslna um 14% ef lífeyrisgreiðslur hefjast við 65 ára aldur en hækkar um 22% ef lífeyrisgreiðslur hefjast við 70 ára aldur. Sjóðfélagi sem er búinn að ávinna sér rétt á 100 þúsund krónum í ævilangan lífeyri frá 67 ára aldri lækkar í 86 þúsund krónur ef hann hefur töku lífeyris 65 ára en hækkar hins vegar í 122 þúsund krónur ef hann frestar töku lífeyris til 70 ára aldurs.

Ákvæði um flýtingu og frestun eru mismunandi milli sjóða bæði hvað varðar aldursbil og áhrif flýtingar eða frestunar á lífeyrisgreiðslur. Hjá A-deild Lífeyris-sjóðs starfsmanna ríkisins er viðmiðunaraldurinn til dæmis 65 ár en sjóðfélagar hafa heimild til að flýta greiðslum til 60 ára aldurs eða seinka þeim til 70 ára aldurs. Ef töku lífeyris er frestað frá 65 ára aldri hækkar upphæð ellilífeyris vegna réttinda, sem áunnin voru fram til 65 ára aldurs, um 0,75% fyrir hvern mánuð sem lífeyris-töku er frestað. Ef taka lífeyris hefst hins vegar fyrir 65 ára aldurinn lækkar áunninn lífeyrisréttur um 0,5% fyrir hvern mánuð sem vantar á að 65 ára aldri sé náð. Hjá lífeyrissjóðum sem skipta lágmarksiðgjaldi á milli séreignar- og samtryggingarsjóða miðar samtryggingarsjóður oftast við 70 ára aldur en sjóðfélagar geta flýtt töku lífeyris til 65 ára aldurs. Í Almenna lífeyrissjóðnum hefur flýting lífeyris mismunandi mikil áhrif eftir því hvenær taka lífeyris hefst. Þannig lækka lífeyrisgreiðslur um 0,8% fyrir hvern mánuð ef töku lífeyris er flýtt til 65 ára fyrir aldursbilið 65 til 66 ára, 0,7% fyrir aldursbilið 66 til 67 ára, 0,6% fyrir aldursbilið 67 til 68 ára, 0,55% fyrir aldursbilið 68 til 69 ára og um 0,5% fyrir aldursbilið 69 til 70 ára.

Markmið lífeyrissjóða með þessum reglum varðandi heimildir til að flýta eða fresta töku lífeyris frá viðmiðunaraldri er að tryggingafræðileg staða lífeyrissjóðs haldist óbreytt þrátt fyrir ákvörðun sjóðfélaga. Þetta þýðir að sjóðurinn reiknar með að sjóðfélagar í heild lifi jafnlengi og meðalævilengd segir til um. Fyrir hvern og einn sjóðféлага getur ákvörðunin hins vegar leitt til hærri eða lægri heildarlífeyrisgreiðslna. Ef sjóðfélagi lifir „eðlilega“ lengi eða jafnlengi og lífslíkur segja til um er hann jafnsettur hvort sem hann byrjar að taka lífeyrinn fyrr eða seinna. Ef hann lifir stutt kemur betur út fyrir hann að flýta töku lífeyris en ef hann verður svo „óheppinn“ að lifa lengi tapar hann á því að byrja fyrr.

En hvenær borgar sig að hefja töku lífeyris úr lífeyrissjóðum? Borgar sig að flýta töku lífeyris og fá lægri lífeyrisgreiðslur í lengri tíma eða borgar sig að seinka töku lífeyris og fá hærri greiðslur í styttri tíma? Þessar spurningar eru viðeigandi hvort sem einstaklingur er enn í vinnu eða er hættur að vinna. Ef hann er enn í vinnu og

Flyting eða frestun lífeyrisgreiðslna

Mynd 7.2 Lífeyrissjóðir bjóða sjóðfélögum nokkurn sveigjanleika þegar kemur að töku lífeyris. Myndin sýnir hvaða áhrif flyting eða frestun hefur á lífeyrisgreiðslur hjá lífeyrissjóði sem miðar við 67 ára aldur en heimiljar sjóðfélögum að hefja töku lífeyris 65 ára eða fresta lífeyrisgreiðslum til 70 ára aldurs. Ef sjóðfélaginn hefur töku lífeyris 66 ára fær hann 93% af áunnum réttindum sem miðast við 67 ára aldur en ef hann frestar töku lífeyris til 68 ára aldurs fær hann 107%.

er kominn á lífeyrisaldur kemur til greina að hefja töku lífeyris og leggja lífeyrinn fyrir þangað til vinnu lýkur. Ef hann er hættur að vinna er líka hugsanlegt að hann velji að ganga á viðbótarlífeyrissparnað og annan sparnað áður en hann fer að taka lífeyri úr lífeyrissjóðum.

Það fer bæði eftir aðstæðum hjá hverjum og einum sjóðfélagi og reglum hjá hverjum lífeyrissjóði hvenær það borgar sig að hefja töku lífeyris. Hér verða nefnd fjögur dæmi.

- Ef einstaklingur er ekki heilsuhraustur og hefur ástæðu til að ætla að hann lifi ekki lengi er líklegt að það borgi sig að hefja töku lífeyris sem fyrst.
- Ef einstaklingur er heilsuhraustur og það er langlífi í ætt hans kann að vera skynsamlegt að bíða til viðmiðunaraldurs eða jafnvel að fresta töku lífeyris umfram það.
- Ef einstaklingur á lítil lífeyrisréttindi er hugsanlegt að það borgi sig að byrja fyrr og auka þannig líkur á því að fá tekjutengdan lágmarkslífeyri frá almannatryggingum.
- Ef makalífeyrisréttindi eru hlutfall af ellilífeyri kann að vera skynsamlegt að seinka lífeyrisgreiðslum og freista þess að auka réttindi makans ef til þess kæmi að þörf yrði á makalífeyri.

Að öllu jöfnu er ráðlegt að hefja töku lífeyris sem fyrst, eða um leið og samþykktir lífeyrissjóðs heimila. Þannig fær einstaklingur meiri lífeyri til ráðstöfunar framan af eftirlaunaárunum eða þegar mestar líkur eru á því að heilsan sé góð og fjárþörfin því mest. Einnig má benda á að hjá flestum lífeyrissjóðum þurfa einstaklingar að ná háum aldri til að tapa á því að flýta töku lífeyris eins og sjá má af mynd 7.3. Þetta er þó einstaklingsbundið. Stundum getur verið hagstæðara að hefja töku lífeyris síðar, til dæmis ef menn hafa ástæðu til að ætla að þeir lifi lengur en meðalaldur segir til um, eða ef menn eru áfram í launaðri vinnu.

Sækja þarf um lífeyrisgreiðslur lífeyrissjóða á þar til gerðum eyðublöðum sem eru fánleg á skrifstofum sjóðanna eða á heimasíðum þeirra. Hjá lífeyrissjóðum sem eru aðilar að samkomulagi lífeyrissjóða er nægjanlegt að sækja um lífeyrisgreiðslur hjá einum sjóði og sér hann þá um að safna greiðslum frá öðrum sjóðum sem sjóðfélagi á réttindi hjá. Yfirleitt er þá miðað við að sjóðfélagi sækji um lífeyri hjá þeim sjóði sem hann greiddi síðast til eða þar sem hann á mest réttindi.

Um útborgun viðbótarlífeyrissparnaðar

Samkvæmt lífeyrissjóðalögnum er viðbótarlífeyrissparnaður bundinn til 60 ára aldurs. Þá má hefja útborgun inneignar og er hún greidd með jöfnum greiðslum til 67 ára aldurs eða á lengri tíma eftir vali rétthafa. Tekjuskattur er dreginn af útborgunum eins og af venjulegum launagreiðslum og sér vörsluaðili um að draga skattinn frá lífeyrisgreiðslum og skila honum til skattýfirvalda.

Með jöfnum greiðslum er átt við að rétthafi fái á hverju ári jafnháar greiðslur sem skiptast í afborganir og vexti. Greiðslurnar eru samsettar af afborgunum af inneign í upphafi tímabils og vöxtum á endurgreiðslutímanum og reiknast vextirnir af inneign í ársbyrjun hverju sinni. Af þessu leiðir að vextir veга þyngra framan af endurgreiðslutímabilinu en með árunum minnkar vægi þeirra en hlutfall höfuðstóls eykst. Útreikningurinn á árlegri greiðslu er gerður með eftirfarandi formúlu:

$$\text{Greiðsla} = \text{Höfuðstóll} / ((1/r) - (1/r * (1+r)^t))$$

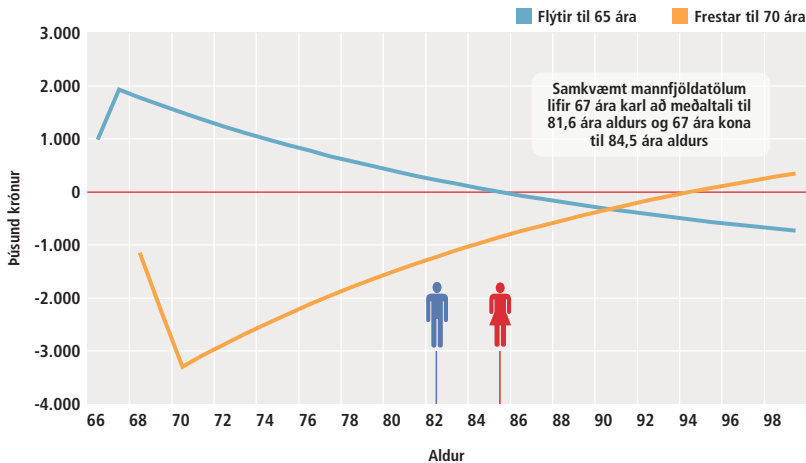
þar sem r = vextir á ári og t = fjöldi ára.

Í lögunum er ekkert sagt til um hvaða vexti eigi að nota. Það verður hins vegar að teljast eðlilegt að nota sömu vexti og reiknað er með í tryggingafræðilegum uppgjörum lífeyrissjóða eða 3,5% vöxtum á ári. Verði vextirnir hærrí á tímabilinu munu greiðslur hækka en ef vextir verða lægri lækka greiðslurnar.

Rétthafar geta ráðið hvernig þeir taka út inneign sína m.t.t. ofangreindra reglna. Kosturinn við séreignarsjóði og lífeyrissparnaðarreikninga er að rétthafar hafa mikið svigrúm til að taka út inneign sína og getur hver og einn valið það fyrir-

Hvenær borgar sig að hefja töku ellilífeyris úr lífeyrissjóðum?

Mismunur á núvirdi uppsafnaðra lífeyrisgreiðslna hjá einstaklingi sem flytjur töku lífeyris til 65 ára aldurs eða frestar til 70 ára aldurs

Mynd 7.3 Myndin sýnir hagnað eða tap af því að flytja eða fresta töku ellilífeyris frá 67 ára aldri. Sá sem flytjur töku lífeyris tapar á því ef hann lifir lengur en til 84 ára aldurs en sá sem frestar töku lífeyris hagnast á því ef hann lifir lengur en til 94 ára aldurs. Í dæminu er reiknað með að einstaklingur eigi rétt á 100 þúsund krónum frá 67 ára aldri og miðað við 4,5% vexti.

komulag útborgunar sem hentar honum best. Með jöfnum greiðslum eru reiknuð efri mörk á greiðslum sem heimilt er að taka út á aldursbilinu 60 ára til 67 ára en réttthafar geta tekið lægri fjárhæð ef þeim sýnist svo. Reynslan er að flestir taka út lægri fjárhæð en heimilt er og dreifa því útborgun á lengri tíma en sjö ár. Margir vörsluhafar bjóða rétthöfum líka upp á mikinn sveigjanleika við úttekt sem er sjálf-sögð þjónusta. Þannig geta réttthafar breytt mánaðarlegum útborgunum eða sótt aukagreiðslur þegar þeim hentar, svo lengi sem árlegar greiðslur fara ekki yfir efri mörk. Sjóðfélagar geta einnig óskað eftir lengra bili á milli greiðslna, t.d. ársfjórðungslegum eða árlegum greiðslum.

Eftir að 67 ára aldri er náð geta réttthafar fengið inneignina greidda í einu lagi ef þeir vilja. Sótt er um útborgun viðbótarlífeyrissparnaðar hjá vörsluaðila.

Sérkjör og ýmiss konar afsláttur fyrir eldri borgara

Mörg fyrirtæki og stofnanir bjóða einstaklingum sem eru orðnir 67 ára afslátt og sérkjör á ýmsum vörum og þjónustu. Það er sjálfsagt að nýta sér sérkjörin og drýgja þar með eftirlaunin. Þó þarf að gæta sín á því að láta ekki sérkjörin hvetja til aukinnar eyðslu með því að kaupa vöru eða þjónustu eingöngu vegna þess að hægt er að fá hana á lægra verði.

Dæmi um afslátt og sérkjör sem bjóðast eldri borgurum þegar þetta er ritað, í desember 2003, er afsláttur af fasteignagjöldum hjá sumum sveitarfélögum, afsláttur af verði aðgöngumiða í mörgum sundlaugum, afsláttur af fargjöldum almennings-samgangna og afsláttur af áskriftargjöldum nokkurra fjölmiðla. Stundum bjóða flugfélög og ferðaskrifstofur einnig sér fargjöld eða afslátt fyrir eldri borgara og kemur það sér vel fyrir þá sem vilja ferðast. Þeim sem eru í félögum eldri borgara býðst líka oft afsláttur á vörum og þjónustu hjá fyrirtækjum, svo sem gleraugnaverslunum, fiskbúðum, bókabúðum og hárgreiðslustofum. Félögin eru hagsmunasamtök eldri borgara og standa auk þess fyrir margvíslegri starfsemi fyrir félagana sína. Hægt er að skrá sig í félögin við 60 ára aldur. Þeim sem hafa áhuga á að kynna sér starfsemi félaganna má benda á heimasíðu Félags eldri borgara í Reykjavík á slóðinni www.feb.is.

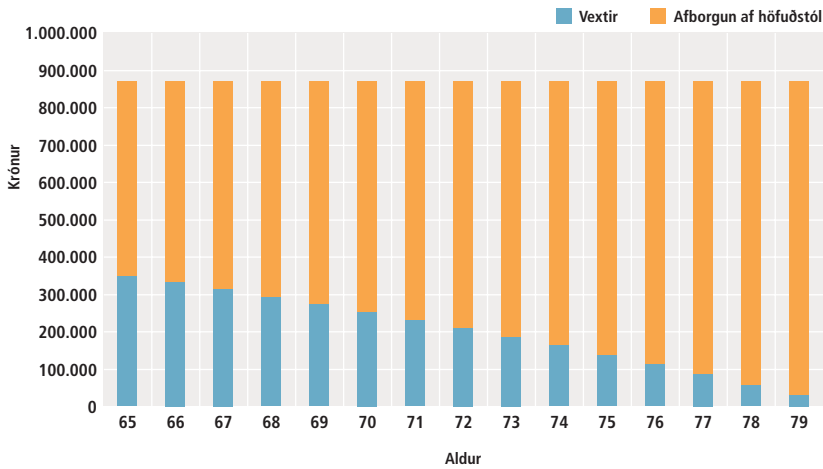
Um eignasamsetningu í starfslok

Áður en farið er á eftirlaun er mikilvægt að fara yfir eignasamsetningu eftirlaunasparnaðarins. Á eftirlaunaárunum er markmiðið ekki að fá hæstu ávöxtun, heldur að draga úr sveiflum og fá jafna og stöðuga ávöxtun. Því markmiði er hægt að ná með því að geyma stærstan hluta sparnaðarins í stuttum skuldabréfum, víxlum og á innlánsreikningum. Sem fyrr er áhættudreifing lykilatriði og því þarf að gæta að því að fjárfestingum sé dreift á marga útgefendur og innlánsstofnanir.

Margir vilja halda því fram að hlutabréf séu of áhættusöm fyrir eftirlaunaþega. Þetta þarf ekki að vera rétt þar sem eftirlaunaárin er oft mjög langur tími, 20 ár og jafnvel lengri tími hjá þeim sem hætta snemma og/eða lifa mjög lengi. Það kann því að vera mjög skynsamlegt að hafa einhvern hluta af eftirlaunasjóði í hlutabréfum til að byrja með, t.d. 10% til 20%, og draga síðan úr vægi þeirra með aldrinum. Það er líka hyggilegt að draga smám saman úr vægi hlutabréfa til að draga úr áhættunni við að selja á óhagstæðum tíma. Reynslan sýnir afdráttarlaust að það er nánast ógerlegt að tímasetja markaðinn eða segja til um hvenær er best að selja eða kaupa. Þetta á við um bæði sérfræðinga á markaði og leikmenn. Þess vegna hefur yfirleitt reynst vel að minnka vægi hlutabréfa í áföngum. Þetta á sérstaklega við um þá sem eiga hlutabréf í eftirlaunasjóði við starfslok. Óhætt er að mæla eindregið með því að þeir geri áætlun um að minnka vægi hlutabréfanna eða selji þau í áföngum á nokkrum árum.

Annað markmið er að tryggja sér ávöxtun umfram verðbólgu. Hér á landi hafa fjárfestar ekki þurft að hafa svo miklar áhyggjur af þessu þar sem hægt hefur verið að kaupa verðtryggð skuldabréf og leggja fé inn á verðtryggða innlánsreikninga. Þrátt fyrir að framboð verðtryggðra skuldabréfa hafi minnkað á síðustu árum er líklegt að hægt verði að kaupa þau áfram um sinn. Eins er um hlutdeildarskírteini í verðbréfasjóðum sem fjárfesta í verðtryggðum skuldabréfum. Á meðan fjárfestar geta geymt fé í verðtryggðum sparnaðarformum er það góður kostur fyrir þá og alveg sérstaklega á

Útborgun viðbótarlífeyrissparnaðar með jöfnum árlegum greiðslum

Mynd 7.4 Samkvæmt lögum skal viðbótarlífeyrissparnaður greiddur út til réttihafa með jöfnum greiðslum sem eru samsettar úr vöxtum og afborgunum. Vextir hverju sinni reiknast af höfuðstól í ársbyrjun og þess vegna minnkar vægi þeirra á útborgunartímabilinu. Myndin sýnir árlegar greiðslur af 10 milljóna króna inneign í 15 ár eða frá 65 ára aldri til 79 ára aldurs. Árleg greiðsla er 868 þúsund krónur sem jafngildir því að sjóðfélagi fái á mánuði 72 þúsund krónur fyrir skatta. Í dæminu er reiknað með 3,5% vöxtum á ári.

eftirlaunaárunum þegar verið er að ganga á eftirlaunasparnað. Notkun verðtryggðra skuldabréfa og innlánsreikninga hefur hvergi í heiminum tíðkast jafnmikið og á Íslandi en í reynd er verðtrygging fjárskuldbindinga sjaldgæf. Í löndum þar sem ekki hafa boðist verðtryggð skuldabréf þykja hlutabréf góð vörn gegn verðbólgu til lengri tíma en skuldabréf þykja hins vegar góð vörn gegn verðbólgu í stuttan tíma.

Á Íslandi hafa vextir á innlánsreikningum verið afar hagstæðir á síðustu árum. Bankar og sparisjóðir hafa t.d. boðið viðskiptavinum sínum að leggja fé inn á verðtryggða innlánsreikninga með 4% til 6% vöxtum umfram verðtryggingu. Þessi kjör eru auðvitað mjög góð fyrir eftirlaunaþega og er óhætt að mæla með innlánsreikningum á meðan kjörin eru með þessum hætti. Á hinn bóginn er rétt að hafa í huga að skuldabréfasjóðir gefa hærri ávöxtun á tímum lækkandi vaxta, auk þess sem áhættudreifingin er meiri í þeim. Skuldabréfasjóðir fjárfesta í skuldabréfum með föstum vöxtum en þannig ná eigendur að læsa inni núverandi vaxtastig og fá gengishagnað ef vextir lækka. Það er því skynsamlegt að hafa hluta fjárfestingarinnar í skuldabréfum eða skuldabréfasjóðum en draga úr vægi þeirra með aldrinum. Núverandi kjör á innlánsreikningum eru í takt við markmið eftirlaunaþega um jafna og stöðuga ávöxtun og því er hagstætt að hafa vægi þeirra hátt á eftirlaunaárunum og auka það þegar á líður.

Skattar hafa áhrif á eignasamsetningu eftirlauna í starfslok. Inneign í séreignar-

sjóðum og á lífeyrissparnaðarreikningum er ekki eignarskattskyld og ekki er greiddur fjármagnstekjuskattur af vaxtatekjum. Hins vegar er greiddur fjármagnstekjuskattur af vaxtatekjum af öðrum sparnaði og í sumum tilvikum eignarskattur. Þess vegna kann að vera skynsamlegt að ganga fyrst á annan sparnað og treina sér viðbótarlífeyrissparnaðinn.

Eignarskattur var 0,6% af eignum umfram 4,7 milljónir króna hjá einstaklingi á árinu 2003. Þótt skatturinn hafi lækkað mikið munar enn talsvert um hann og því er rétt að taka tillit til hans við ákvörðun um samsetningu annars sparnaðar. Bankainnstæður og skuldabréf útgefin af ríkinu eru eignarskattfrjálsumfram skuldir og hafa því forskot umfram önnur sparnaðarform að þessu leyti. Hlutabréf eru skattlögð á nafnverði en önnur verðbréf á markaðsverði. Hlutabréf með hátt markaðsverð umfram nafnverð eru því hagstæð en eins og áður var komið að valda sveiflum í ávöxtun hlutabréfa því að ekki er ráðlegt að eiga mikið af stökum hlutabréfum í starfslok.

Fráfall maka

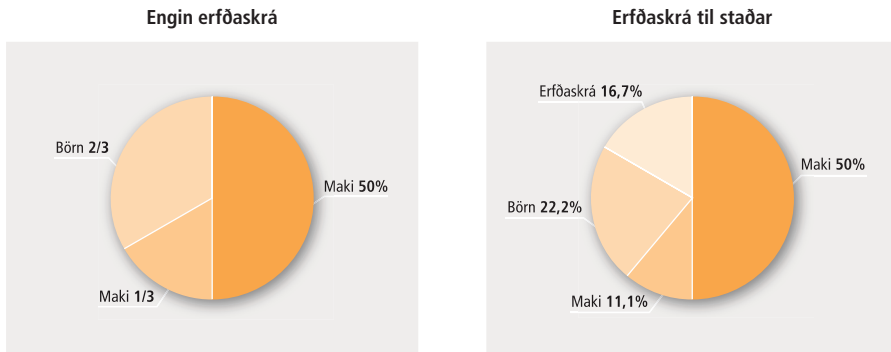
Það er ófrávikjanleg staðreynd lífsins að öll eigum við eftir að deyja. Það þarf því að hugsa fyrir dauðanum eins og öðru. Fráfall maka veldur yfirleitt röskun á fjármálum og því er nauðsynlegt að hyggja að því fyrir fram hvaða áhrif það hefur á tekjur eftirlifandi einstaklings. Sumir vilja einnig ganga þannig frá málum að við fráfall færist sem mest af eignum til næstu kynslóðar og byrja jafnvel að undirbúa það tímanlega.

Við lát annars hjóna á eftirlifandi maki rétt á að sitja í óskiptu búi með niðjum beggja nema hið látna hafi mælt svo fyrir að skipti skyldu fara fram. Því hjóna, sem lengur lifir, er einnig heimilt að sitja í óskiptu búi með ófjarráða niðjum hins látna, sem eru ekki niðjar hins eftirlifandi, ef lögráðandi barnanna samþykkir það og hið látna hefur ekki fyrirskipað í erfðaskrá að skipti skuli fara fram. Þá er því hjóna, sem lengur lifir, heimilt að sitja í óskiptu búi með fjarráða stjúpniðjum sínum, ef þeir samþykkja það. Annað hjóna eða bæði geta einnig mælt svo fyrir í erfðaskrá að það þeirra sem lengur lifir skuli hafa heimild til setu í óskiptu búi með börnum beggja hvort sem þau eru fjarráða eða ófjarráða. Ef eftirlifandi maki situr ekki í óskiptu búi verður að skipta þeim hluta búsins sem tilheyrði hinum látna.

Ef einstaklingur á enga skylduerfingja (maka eða afkomendur) getur hann ráðstafað öllum eignum sínum með erfðaskrá. Ef viðkomandi á hins vegar skylduerfingja má hann ráðstafa þriðjungi eigna sinna með erfðaskrá. Ef engin erfðaskrá er til staðar og skipti fara fram skiptast hjúskapareignir þannig að helmingur fer beint til maka og hinn helmingurinn skiptist þannig að maki fær 1/3 og börn 2/3.

Í skattalögum eru sérstök ákvæði sem gilda við fráfall maka. Við andlátíð nýttist

Skipting hjúskapareignar við andlát

Mynd 7.5 Við fráfall maka skiptist hjúskapareign þannig að eftirlifandi maki fær helming eigna en hinn helmingurinn skiptist þannig að makinn fær 1/3 en börnin 2/3.

Ef erfðaskrá er til að dreifa eftir hinn látna maka, þar sem ráðstafað er 1/3 hluta eigna, fær eftirlifandi maki fyrst helming eignanna. Síðan er arfinum ráðstafað samkvæmt erfðaskránni og að því loknu er eftirlifandi maki 1/3 af því sem eftir er og börnin 2/3.

persónuafsláttur makans í 9 mánuði frá og með andlátsmánuði. Eignarskattur er greiddur af eignarskattstofni umfram 4,7 milljónir króna miðað við einstakling og 9,4 milljónir hjá hjónum. Við fráfall er eftirlifandi maka heimilt að nýta sér hjónafrádrátt í 5 ár eftir andlát makans. Þannig má segja að við fráfall maka sé gefinn 5 ára aðlögunartími til þess að eftirlifandi maki geti minnkað við sig eignir eða lagað sig á annan hátt að breyttum aðstæðum.

Við fráfall fær maki greiddan makalífeyri úr lífeyrissjóðum hins látna. Makalífeyrisréttindi eru mismunandi milli lífeyrissjóða en venjulega er hann greiddur tímabundið í tvö til þrjú ár. Nokkrir lífeyrissjóðir greiða makalífeyri ævilangt. Samkvæmt lífeyrissjóðalögunum telst maki vera sá eða sú sem við andlátið var í hjúskap með sjóðfélaga, staðfestri samvist eða óvígðri sambúð, enda hafi fjárfélagi ekki verið slitið fyrir andlát sjóðfélagans. Réttur til makalífeyris fellur niður ef makinn gengur í hjónaband á ný, stofnar til sambúðar sem jafna má til hjúskapar eða stofnar til staðfestrar samvistar, nema kveðið sé á um annað í samþykktum lífeyrissjóðs.

Inneign í séreignarsjóði eða á vörslureikningi lífeyrissparnaðar erfist við fráfall og er skipt samkvæmt erfðareglum. Reglur eru ekki alveg skýrar um hvort telja beri inneign í séreignarsjóði til hjúskapareignar eða ekki. Hins vegar hafa bæði fjármálaráðuneytið og Fjármálaeftirlitið túlkað lög og reglur þannig að inneign skuli teljast til hjúskapareignar og einnig hefur gerðardómur komist að sömu niðurstöðu. Samkvæmt því fær maki helming inneignarinnar sem hjúskapareign en afganginum er síðan skipt samkvæmt þeim erfðareglum sem skýrðar voru hér að framan.

Reglur eru heldur ekki skýrar um skilgreiningu á maka við skipti á inneign í séreignarsjóði. Samkvæmt lífeyrissjóðalögum skal inneign skipt samkvæmt erfðalögum, en í þeim er maki eingöngu sá sem var í hjúskap með hinum látna við andlát. Í lífeyrissjóðalögum er skilgreiningin hins vegar víðari og tekur einnig til óvígðrar sambúðar eða staðfestrar samvistar, enda hafi fjárfélagi ekki verið slitið fyrir andlát sjóðfélagans. Með óvígðri sambúð er átt við sambúð karls og konu sem eiga sameiginlegt lögheimili, eru samvistum, eiga barn saman eða konan er þunguð eða sambúðin hefur varað samfleytt í að minnsta kosti tvö ár. Spurningin er hvort skilgreina eigi maka samkvæmt erfðalögum eða lífeyrissjóðalögum. Að minnsta kosti einu sinni hefur komið upp ágreiningur um þetta atriði en þá úrskurðaði Fjármálaeftirlitið að skilgreiningin í lífeyrissjóðalögum næði einnig yfir inneign í séreignarsjóði eða á vörslureikningi lífeyrissparnaðar.

Inneign í séreignarsjóðum rennur ekki í dánarbú og skal því skipt við andlát. Maki getur því ekki gengið á alla inneignina á þeim grundvelli að hann sitji í óskiptu búi. Stundum vilja börn að eftirlifandi foreldri fái alla inneignina og samkvæmt íslenskum lögum er erfingja almennt heimilt að afsala sér arfi að hluta eða öllu leyti. Ef inneign í séreignarsjóði er framseld með þessum hætti greiðir sá sem tekur við greiðslunum frá sjóðnum tekjuskatt af þeim. Inneign sem erfist greiðist til maka á minnst sjö árum eða á þeim tíma sem maka vantar upp í 67 ára aldur. Inneign greiðist til barna á þeim tíma sem þau vantar upp á 18 ára aldur eða á fimm árum. Ef sjóðfélagi lætur ekki eftir sig maka eða börn er inneign að frádregnum tekjuskatti greidd í dánarbúið.

Flutningur eigna milli kynslóða

Tilgangurinn með þessari bók er að aðstoða lesandann við að tryggja sér góð eftirlaun og fjárhagslegt öryggi á starfsævinni. Það er samt full ástæða til að láta fylgja með að fólk þarf að vera meðvitað um reglur um erfðamál og flutning á eignum milli kynslóða. Til dæmis er hugsanlegt að hjón eða einstaklingar sem telja sig hafa safnað óþarflega miklu til eftirlaunaáranna vilji gera ráðstafanir til þess að flytja hluta af eignum sínum til næstu kynslóðar.

Samkvæmt erfðalögum nr. 8/1962 erfa lögerfingjar eignir hins látna ef ekki er til nein erfðaskrá. Í lögum eru lögerfingjar eftirtaldir aðilar:

1. Maki hins látna.
2. Börn hins látna og aðrir afkomendur.
3. Foreldrar hins látna og afkomendur þeirra.
4. Föðurfóreltrar og móðurfóreltrar hins látna og börn þeirra.

Hvert renna eignir ef engin erfðaskrá er til?

1.	Ef þú átt maka og börn	Maki fær fyrst helming af hjúskapareign og afgangi er síðan skipt þannig að maki fær 1/3 og börn 2/3
2.	Ef þú átt maka en engin börn	Maki fær allt
3.	Ef þú átt börn en engan maka	Börn og afkomendur fá allt
4.	Ef þú átt hvorki maka né börn eða afkomendur	(1) Foreldrar (2) Foreldri og systkini ef annað foreldri er látið (3) Systkini eða afkomendur þeirra ef báðir foreldrar eru látnir
5.	Ef þú átt hvorki maka, börn, foreldra, systkini né systkinabörn	(1) Afi og amma (2) Ef annað eða bæði eru látin erfa börn þeirra en ekki aðrir fjarskyldir ættingjar
6.	Ef þú átt enga lögerfingja	Allt til ríkisins

Tafla 7.3 Hvað verður um eignir þínar þegar þú deyrð? Ef ekki er til erfðaskrá er eignum ráðstafað til lögerfingja í þeirri röð sem kemur fram í töflunni. Ef einstaklingur á enga lögerfingja renna eignirnar til ríkisins.

Maki og börn eru skylduerfingjar og er hvorki hægt að skerða arf þeirra meira en sem nemur 1/3 hluta af eignum hins látna með erfðaskrá né dánargjöfum. Í töflu 7.3 sést hvert eignir renna ef ekki er til nein erfðaskrá.

Í erfðalögunum eru sambýlifsfolk, stjúpbörn og fósturbörn ekki talin með lögerfingjum þrátt fyrir nán tengsl við hinn látna. Í lífeyrissjóðalögunum er réttur þessara aðila hins vegar tryggður með því að tilgreina að þessir aðilar eigi rétt á maka- og barnalífeyri við fráfall.

Við skipti á eignum eða dánarbúi er greiddur erfðafjárskattur í ríkissjóð. Núgildandi lög eru síðan 1984 en í desember 2003 lagði fjármálaráðherra fram stjórnarfrumvarp um breytingar á lögunum um erfðafjárskatt. Stefnt er að því að frumvarpið verði afgreitt á vörþingi 2004 og að það verði að lögum 1. júlí 2004 og taki til búskipta þar sem andlát á sér stað eftir að lögin taka gildi.

Maki, sambýlismaður eða sambýliskona greiða ekki erfðafjárskatt en aðrir erfingjar greiða erfðafjárskatt af öllum verðmætum sem við skiptin renna til þeirra. Samkvæmt gildandi lögum skiptast aðrir erfingjar í þrjá hópa:

1. Niðjar hins látna (afkomendur manns í beinan legg (börn, barnabörn o.s.frv.)), kjörbörn og stjúpbörn.
2. Foreldrar arfleifanda og niðjar þeirra, sem falla ekki undir lið 1.
3. Afar og ömmur arfleifanda og börn þeirra, svo og fjarskyldir eða óskyldir aðilar.

Fjárhæð erfðafjárskatts ræðst af tengslum erfingja við hinn látna og fjárhæðum sem erfast. Samkvæmt núgildandi lögum greiða þeir sem falla undir 1. flokk 5 til 10% erfðafjárskatt, þeir sem falla undir 2. flokk greiða 15 til 25% og þeir sem falla undir

3. flokk greiða 30 til 45%. Skatthlutfallið er stighækkandi eftir fjárhæðum og greiðist lægsta prósentan fyrir eignir undir 830 þúsund krónum og hæsta hlutfallið fyrir eignir yfir 4,1 milljónum króna.

Í frumvarpi um breytingar á lögnum skiptast aðrir erfingjar en maki og sambýlismaður eða sambýliskona hins vegar í tvo flokka.

1. Niðjar hins látna, kjörbörn, stjúpbörn, fósturbörn og niðjar þeirra, svo og þeir sem hafa fengið ráðstafað fé samkvæmt erfðaskrá og skylduerfingjar eru á lífi.
2. Allir þeir sem ekki falla undir fyrri flokkinn, þar með taldir þeir sem fá arf samkvæmt erfðaskrá ef enginn skylduerfingi er á lífi.

Samkvæmt frumvarpinu er gert ráð fyrir að þeir sem falla undir 1. flokk greiði 5% erfðafjárskatt og aðrir 10%. Maki og sambýlismaður eða sambýliskona verða áfram undanþegin greiðslu erfðafjárskatts.

Greiða skal erfðafjárskatt af öllum arfi, þar með talið af fyrirframgreiddum arfi, dánargjöfum og tilteknum gjöfum. Skuldir og kostnaður vegna útfarar dragast frá eignum áður en skatturinn er gerður upp. Við ákvörðun erfðafjárskatts eru fasteignir metnar á fasteignamatsverði, bifreiðar á áætluðu markaðsverði, innbú á matsverði, búpeningur samkvæmt landbúnaðarskýrslu, hlutabréf á nafnverði, skuldabréf, kröfur og innlánsreikningar á nafnverði auk vaxta og verðbóta og hugverkaréttindi á matsverði.

En skyldu vera til leiðir til að flytja eignir milli kynslóða án þess að þær rýrni? Svárið við þessari spurningu er að í lögum eru engar heimildir til að lækka erfðafjárskattinn. Í áhugaverðri grein eftir Margréti Sveinsdóttur¹ er hins vegar bent á leiðir sem mögulegt er að fara til að lækka skatta vegna erfða. Þær eru:

1. Framsal á arfi til þriðju kynslóðar. Ef erfingjar eru börn sem telja sig ekki þurfa á arfinum að halda kemur til greina að framselja arfinn til barnabarna eða annarra afkomenda. Með þeim hætti er greiddur einfaldur erfðafjárskattur í stað þess að greiða hann tvisvar ef börnin eignast arfinn fyrst og hann erfist síðan aftur.
2. Lækka eignarskatt með fyrirframgreiddum arfi. Ef einstaklingar greiða eignarskatt getur borgað sig að flytja eignir strax til erfingja og lækka þannig eignarskattsstofninn. Rétt er að hafa í huga að ríkisstjórn Davíðs Oddssonar ætlar samkvæmt stefnuyfirlýsingu að fella eignarskattinn niður. Verði sú breyting að veruleika er þessi aðgerð óþörf.

¹ Flutningur eigna milli kynslóða, erfðamál og skattlagning arfs. VÍB, febrúar 1997.

3. Gera eignabreytingar til þess að lækka erfðafjárskattstofn. Hlutabréf eru til dæmis talin fram á nafnvirði og því getur borgað að sig að selja önnur verðbréf og kaupa hlutabréf þar sem nafnverð er tiltölulega lágt hlutfall af verðmæti.

Þörfin fyrir ofangreindar aðgerðir minnkar verulega ef frumvarp til breytinga á erfðafjárskatti verður að lögum og skatthlutfallið lækkar eins og þar er lagt til.

Einhver kann að spyrja hvort ekki sé hægt að gefa afkomendum sínum eignir og færa þær þannig á milli kynslóða án þess að á þær leggist skattar. Því er til að svara að gjafir eru tekjuskattskyldar hjá þeim sem tekur við þeim. Samkvæmt skattalögum eru það bara „hæfilegar tækifærisgjafir“ sem eru skattfrjálstar.

Samantekt og ráðgjöf

Helstu atriðin sem vert er að hafa í huga við skipulagningu á fjármálunum á eftirlaunaárunum eru samkvæmt framansögðu þessi:

Þekktu rétt þinn til eftirlauna eða annarra friðinda. Byrjaðu á því að safna saman upplýsingum um áunnin lífeyrisréttindi og um tilhögun lífeyrisgreiðslna í þeim lífeyrissjóðum sem þú átt réttindi hjá. Taktu einnig saman hvaða viðbótarsparnað þú átt og hvaða aðrar eignir þú hyggst nota til að drýgja eftirlaunin. Kynntu þér hjá Tryggingastofnun ríkisins hvort þú átt rétt á lífeyrisgreiðslum umfram grunnlífeyri.

Gerðu áætlun um lífeyrisgreiðslur. Þegar þú hefur safnað upplýsingum um lífeyrisréttindi og önnur réttindi skaltu gera áætlun um lífeyrisgreiðslur og hvernig þú hyggst ganga á viðbótarsparnað og aðrar eignir. Markmiðið er að tryggja jafnt tekjustreymi og að viðbótarsparnaðurinn gangi ekki of fljótt til þurrðar.

Það eru margir þættir sem hafa áhrif á samsetningu eftirlauna eða hvenær borgar sig að hefja töku lífeyris og með hvaða hætti.

- Einstaklingar sem eiga lítil lífeyrisréttindi ættu til dæmis að vera búnir að leysa viðbótarlífeyrissparnaðinn út fyrir 67 ára aldur því annars skerðir hann tekjutryggingu almannatrygginga.
- Ef fólk á annan sparnað og óinnleystan uppsafnaðan gengishagnað borgar sig á sama hátt að innleysa hagnaðinn fyrir 67 ára aldur því helmingur fjármagnstekna skerðir tekjutrygginguna.
- Það fer eftir aðstæðum hjá hverjum og einum og reglum lífeyrissjóða hvenær borgar sig að hefja töku lífeyris úr lífeyrissjóðum. Þótt reglur sjóðanna séu hugsaðar þannig að það eigi ekki að skipta máli hvenær taka lífeyris hefst má stundum færa rök fyrir því að það borgi sig að flýta eða fresta töku lífeyris frá

Tekjur á eftirlaunaárunum

Eftirlaun	Taka lífeyris	Ábendingar
Ellilífeyrir almanna-trygginga	Greiddur frá 67 ára aldri til æviloka. Tekjur yfir ákveðnum mörkum skerða mánaðarlegar greiðslur.	Sækja þarf um töku lífeyris og ekki er hægt að sækja um aftur í tímann.
Ellilífeyrir lífeyrissjóða	Greiddur frá 65–70 ára aldri til æviloka. Venjulega er hægt að flýta eða fresta töku lífeyris um nokkur ár.	Það fer eftir aðstæðum hjá hverjum og einum hvenær borgar sig að hefja töku lífeyris. Það er nóg að sækja um lífeyrisgreiðslur hjá einum lífeyrissjóði.
Viðbótarlífeyris-sparnaður	Laus til útborgunar frá 60 til 67 ára aldurs en réttihafar geta tekið inneign út á lengri tíma.	Yfirleitt er hagstæðara að ganga á annan sparnað á undan viðbótarlífeyrissparnaði vegna hagstæðra skattareglna (enginn fjármagnstekjuskattur og eignarskattur og ekki erfðafjárskattur til maka og barna). Fyrir þá sem hafa lág eftirlaun getur borgað sig að nota inneignina fyrir 67 ára aldur þannig að hún skerði ekki tekjutengdar bætur frá almannatryggingum.
Annar sparnaður	Óbundinn sparnaður sem er laus til útborgunar samkvæmt vali eiganda.	Fólk þarf að gæta að því að tæma ekki varasjóð. Fyrir þá sem hafa lág eftirlaun getur borgað sig að innleysa uppsafnaðan gengishagnað af verðbréfaeign fyrir 67 ára aldur þar sem vaxtatekjur geta skert tekjutengdar bætur almannatrygginga.
Aðrar eignir	Eignir seldar til að auka tekjur og lækka gjöld.	Ráðlegt að losa eignir sem ekki er þörf fyrir. Best er að gera það sem fyrst ef viðunandi verð fæst fyrir eignirnar.

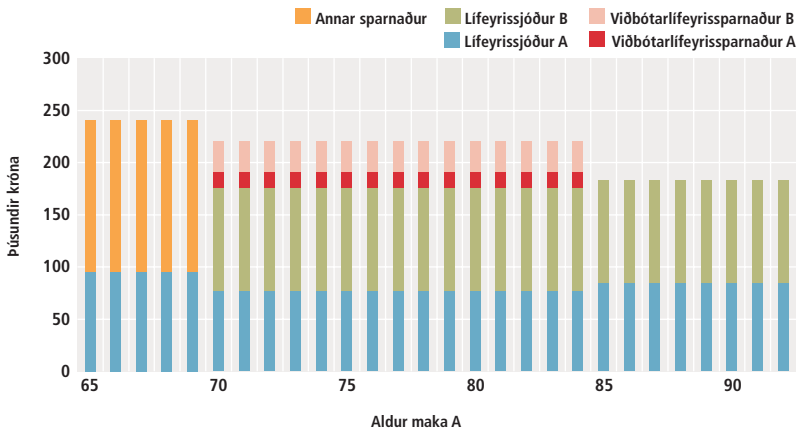
Tafla 7.4 Þegar komið er á eftirlaunaaldur þarf að taka ákvörðun um það hvenær á hefja töku lífeyris úr lífeyrissjóðum og með hvaða hætti á að taka út viðbótarlífeyrissparnað og annan sparnað. Ef ætlunin er að ganga á aðrar eignir þarf einnig að ákveða með hvaða hætti það verður gert. Markmiðið er að tryggja tekjur til æviloka og að tekjur verði sem jafnastar eða í samræmi við óskir lífeyrisþega.

viðmiðunaraldri. Oftast er hægt að mæla með því að sjóðfélagar hefji töku lífeyris um leið og þeir geta.

- Þar sem ekki er greiddur eignarskattur og fjármagnstekjuskattur af viðbótarlífeyrissparnaði borgar sig yfirleitt að ganga á annan sparnað á undan honum.

Farðu yfir eignasamsetningu eftirlaunasparnaðarins. Skoðaðu vel hvernig eftirlaunasparnaðurinn er samsettur og gerðu ráðstafanir til að tryggja jafna og stöðuga ávöxtun. Eftirlaunaárin geta varað í 20 ár og stundum lengur og því borgar sig að hafa hluta sparnaðarins í hlutabréfum en minnka síðan vægi þeirra í áföngum á 5 til 10 árum. Verðtryggðir innlánsreikningar eru mjög góður kostur fyrir eftirlaunaþega en til þess að læsa inni núverandi vaxtastig borgar sig að eiga hluta af eignum í skuldabréfum eða skuldabréfasjóðum. Haldist kjör á innlánsreikningum áfram jafn góð og þau hafa verið á undanförunum árum er skynsamlegt að hafa stærstan hluta eigna í þeim og auka vægi þeirra með aldrinum. Eins og áður borgar sig að dreifa áhættunni með því að fjárfesta hjá mörgum aðilum.

Dæmi um samsetningu eftirlauna

Mynd 7.6 Það getur verið dálítið „þúsluspil“ að skipuleggja samsetningu eftirlaunanna þannig að tekjustreymið verði jafnt eða í samræmi við eigin óskir. Myndin sýnir dæmi um samsetningu eftirlauna eftir skatta hjá hjónum sem hætta störfum þegar maki A er 65 ára og maki B er 62 ára. Þau voru með samtals 338 þúsund krónur á mánuði í laun fyrir skatta við starfslok. Þau áttu samtals 9,1 milljón á vörslureikningum viðbótarlífeyrissparnaðar og 8 milljónir í öðrum sparnaði. Þau höfðu bæði greitt í lífeyrissjóð alla starfsævina og höfðu áunnið sér rétt á 61% af lokalaunum en 56% af meðallaunum í ævilangan lífeyri frá 67 ára aldri. Til einföldunar er ekki reiknað með ellilífeyri almannaþrygginga í þessu dæmi.

Eftir vandlega skoðun og yfirlegu ákveða þau að haga samsetningu eftirlauna með eftirfarandi hætti:

- Þau ganga fyrst á annan sparnað og innleysa hann á 5 árum.
- Maki A hefur töku lífeyris úr lífeyrissjóði 65 ára en maki B við 67 ára aldur.
- Maki A byrjar að taka út viðbótarlífeyrissparnað 70 ára og maki B 67 ára. Bæði taka út inneignina á 15 árum.

Með þessari samsetningu fá þau 84% af lokalaunum eftir skatta á aldrinum 65 til 69 ára, 77% af lokalaunum 70 til 80 ára, 74% af lokalaunum 80 til 84 ára og 61% af lokalaunum frá 85 ára til æviloka.

Vertu viðbúinn breytingum á fjármálum vegna andláts maka. Kynntu þér hvaða áhrif fráfall annars hjóna hefur á fjármálin hjá hinu. Stundum þarf að gera ráðstafanir til þess að tryggja betur hag þess sem lifir og þá getur borgað sig að gera það fyrr en seinna.

Undirbúðu flutning eigna milli kynslóða. Ef þú vilt að eignir færast til afkomenda skaltu kynna þér reglur sem gilda um flutning á eignum og gera ráðstafanir til þess að eignirnar rýrni sem minnst við flutninginn.

Það gildir einu á hvaða æviskeiði einstaklingur er þegar ákveðið er hverju eyða megi í neytluvörur eins og mat, föt, áhugamál, gjafir og þess háttar. Alltaf þarf að gera áætlanir fram í tímann, athuga hverjar tekjurnar eru og verða og hvað hægt sé að leyfa sér að eyða miklu. Sé þetta gert áfram á eftirlaunaárunum og þess gætt að lifa ekki um efni fram er hægt að láta sér líða vel, jafnvel þó tekjurnar lækki nokkuð frá fyrri æviskeiðum. Ef heilsan er góð geta „gullnu árin“ þá staðið vel undir nafni.

„Það er líf eftir bankann“

Ég varð dapur þegar samstarfsmaður, sem ég hafði haft mikil samskipti við til margra ára, tilkynnti að hann hygðist láta af störfum og fara á eftirlaun. Þessi starfsfélagi minn er á besta aldri og hefði átt að geta unnið nokkur ár í viðbót. Hann hafði verið mjög farsæll í starfi sínu og þó að alltaf komi maður í manns stað vissi ég að ég myndi sjá mikið eftir honum.

En svo fór ég að hugsa málið betur. Starfsmaðurinn hafði ekki bara staðið sig vel við meðhöndlun fjármuna á vinnustað heldur líka varðandi sín eigin fjármál. Ég hafði einhvern tíma heyrt hann lýsa því hvernig hann hefði lagt fyrir alla starfsævina og þannig tekist að byggja upp eignir og eftirlaunasjóð. Eftir nokkra umhugsun sá ég að fyrri afstaða mín byggðist á eigingirni en ekki á því að samgledjast honum yfir að hafa tekist að koma sér í þá aðstöðu að geta tekið ákvörðun um starfslok þegar hann var tilbúinn til þess. Það rann upp fyrir mér að hann var lýsandi dæmi um allt það sem ég hef verið að ráðleggja í þessari bók.

Í kveðjuhófi sem efnt var til þegar hann hætti tók ég í höndina á honum og þakkaði honum fyrir samstarfið í gegnum árin og óskaði honum síðan til hamingju með ákvörðunina. Ég spurði hvað hann ætlaði að taka sér fyrir hendur og hvort hann væri kannski búinn að ráða sig til vinnu á öðrum vettvangi. Hann sagði að það hefði aldrei komið til greina. Hann ætlaði að helga sig áhugamálum sínum sem væru mörg og tímafrek. Hann hefði stefnt að þessu lengi og nú væri hann tilbúinn að stíga skrefið til fulls. Hann sagðist þó áskilja sér rétt til að skipta um skoðun ef hann yrði ekki ánægður. En hann ætti síður en svo von á því. Hann sagði það vissulega hafa verið erfiða ákvörðun að yfirgefa vinnustaðinn sinn og samstarfsfólkið sem væri líka vinir hans. Hann sagðist hins vegar vera mjög sáttur við þessa ákvörðun og að hann hlakkaði mikið til þeirra verkefna sem biðu hans.

Ég var mjög hugsí á leiðinni heim eftir kveðjuhófið. Það er alltaf eftirsjá í góðu fólki og öllum breytingum og óvissu sem tengist þeim fylgir bæði kvíði og spenna. Ég velti því fyrir mér hver tæki við af félagi mínum og hvort nýr maður yrði jafn farsæll í starfi. Ég var hins vegar spenntur og glaður fyrir hönd hans og hugsaði með mér að ég skyldi reyna eftir föngrum að halda tengslum og fylgjast með honum. Á leiðinni minntist ég orða

samstarfsmanns í Íslandsbanka sem hefur unnið mikið í starfsmanna-
málum og átt töluverð samskipti við fyrrverandi starfsmenn bankans.
Þessi ágæti samstarfsmaður sagði einhvern tíma við mig þegar við vorum
að undirbúa fund um lífeyrismál starfsmanna að hann hefði komist að
því að „það er líf eftir bankann“.

Þó að þessi orð væru sögð í gamni vissi ég að þeim fylgdi nokkur hugs-
un og alvara. Það er gott að starfa á góðum vinnustað og hafa tækifæri til
að sinna spennandi verkefnum og vinna með góðu fólki. Þeim sem hafa
verið lengi á sama vinnustað finnst stundum að þeir hafi lagt sitt af mörk-
um við að byggja hann upp og þá menningu sem þar ríkir. Af þeim sökum
getur verið erfitt að hætta en einhvern tíma lýkur öllum sögum og nýjar
taka við. Það er stórkostlegt að fá tíma og tækifæri til að sinna fjölskyldu,
vinum og áhugamálum af heilum hug.

Við eigum bara eitt líf og við verðum að nota það vel. Stundum er of
seint að taka ákvörðun um að leggja meira fyrir á starfsævinni til að geta
hætt fyrr. Og við getum líka beðið of lengi með að taka ákvörðun um að
hætta á meðan heilsan er góð og við getum notið þess að eiga nægan
fritíma.